

УДК: 338.3

М.Дж. Крамчанинова, С.Є. Севастьянов

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У даній статті проведений аналіз сучасного стану металургійної галузі України і досліджено фактори, що негативно впливають на неї. Розглянуто можливості подальшого підвищення ефективності діяльності підприємств галузі. Визначено, які заходи необхідно проводити для підвищення конкурентоспроможності підприємств та їхньої продукції, як одного з факторів підвищення ефективності виробництва.

Ключові слова: металургійна галузь, конкурентоспроможність, підприємство, конвертерний цех, інвестиції, фактор.

Вступ. У будь-якому суспільстві, як єдиній соціально-економічній системі в певні періоди відбуваються кризові явища в окремих її сферах. Найбільше значення подолання кризи набуває у тих галузях, які створюють первинний ланцюг економіки держави. В Україні перехід до ринкових умов ведення господарської діяльності для багатьох підприємств виявився досить болучим. Водночас сучасні тенденції подальшої глобалізації характеризуються зростанням конкурентної боротьби на світових ринках.

Формулювання проблеми. Металургія є однією з ключових галузей в економіці країни. Саме ця галузь значною мірою забезпечує розвиток промисловості взагалі. Завдяки їй наша країна ще не остаточно втратила свою економічну незалежність. Саме металургія приносить найбільший притік іноземної валюти в країну. Сприятливий інвестиційний клімат, прозорі та прогнозовані умови дозволять металургії і надалі бути каталізатором і драйвером зростання вітчизняної економіки, створення нових робочих місць, податкових і валютних надходжень у нашу країну. Підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі та їх продукції є першочерговими завданнями для подолання кризових явищ і підвищення ефективності виробництва.

Аналіз досліджень і публікацій. Останні роки були вкрай складними як для металургійної галузі так і для української економіки в цілому. Теорії та практиці модернізації металургійного комплексу присвячено багато фундаментальних досліджень зарубіжних вчених. В Україні дану проблему досліджували О. В. Амош, В. А. Бланк, Л. М. Борщ, В. О. Вітлінський, О. С. Галушко, К. Ф. Ковальчук, С. В. Максимов, В. П. Савчук, В. Я. Плаксиенко, М. Р. Чумаченко, С. Л. Ярошевський, Ю. А. Приходько, В. П. Терещенко, Я. А. Мороз, С. В. Момот, А. М. Кузнецов, С. Л. Воробйов, О. В. Совкевич і багато інших. У працях цих авторів розглянуто поточний стан, основні проблеми та перспективи металургійної промисловості України.

Метою даної статті є дослідження конкурентних переваг і недоліків підприємств металургійної галузі України, вивчення і розробка пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств даної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Металургійний комплекс України є одним з найбільш розвинутих і включає в себе близько 400 підприємств, з яких 88% - підприємства чорної металургії. Дана галузь є лідером серед галузей економіки України. Металургія забезпечує понад 20% ВВП України. Близько 80% всієї продукції, виробленої даною галуззю наша країна експортує, що дає 40% валютних надходжень у державний бюджет, це говорить про те, що українська економіка значною мірою залежить від обсягів випуску і реалізації металопродукції як на зовнішньому так і на внутрішньому ринку. Однак, в останній час ми можемо спостерігати погіршення

зовнішньоекономічної кон'юнктури для вітчизняних підприємств. Ведення бойових дій зумовило втрату певних металургійних підприємств і доступу до певних видів сировини. У зв'язку з цим Україна поступово почала втрачати свої конкурентні позиції на зовнішніх ринках, також загострилась конкуренція з боку таких країн як: Китай, Індія, Японія, США, Німеччина, Росія. Тому проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняної металопродукції зараз стоїть особливо гостро, оскільки економіка України перебуває в глибокій економічній кризі.

Конкурентоспроможність будь-якого підприємства насамперед визначається інноваційним характером його розвитку. Інноваційний фактор проявляється в темпах інноваційних перетворень на закордонних і вітчизняних підприємствах. Тут між підприємствами є багато суттєвих відмінностей, таких як: незпівставні рівні матеріало- і енергоємності продукції та продуктивності праці, нераціональна і застаріла технологічна структура виробництва і випуску продукції.

В зарубіжних країнах в сталеливарній промисловості зберігається стабільний рівень технологічної структури виробництва сталі, для якої характерне співвідношення 60-70%/30-40% між виробництвом киснево-конверторної сталі, електросталі в залежності від регіону. В Україні обсяги виробництва електросталі починаючи з 90-х років практично не змінювалися до фінансової кризи 2008 р., коли мартенівський спосіб виплавки сталі не витримував конкуренції на світових ринках, оскільки він був найбільш енерговитратний і екологічно шкідливий. Лише після 2008 р. більшість мартенівських печей на підприємствах були виведені з експлуатації. В останні роки більшість сталевих продукції виробляється конвертерним способом. У 2015 році Україна посідала 10 місце у світі за обсягом виробництва сталі – 22,9 млн. т.[1]

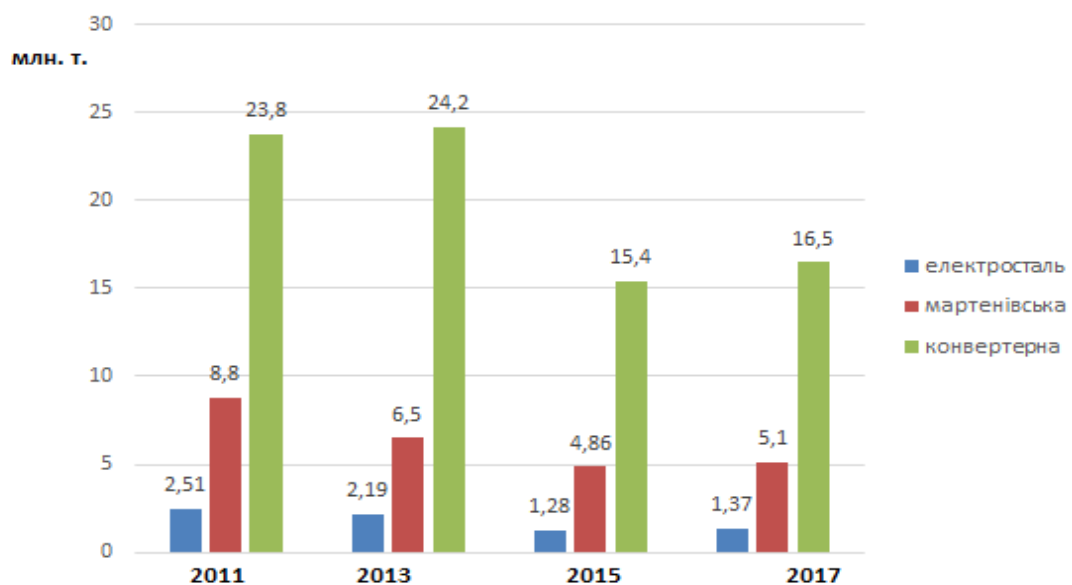

Рис. 1 Виробництво різних видів сталі в Україні

Важливим показником інноваційного рівня є показник частки безперервно розливної сталі. Так у 2008 р. цей показник становив 41,8%, а станом на 2016 р. цей показник значно виріс і наблизився до 75%. [1]

Одним із головних чинників який знижує конкурентоспроможність вітчизняних металопродуктів є висока енергоємність їх виробництва. В середньому питома

енергоємність 1 т. готового прокату становить приблизно 1,8 т. умовного палива, тобто в структурі собівартості металопрокату за паливно-енергетичні ресурси припадає майже 50%, в той час як у промислово розвинених країнах цей показник не перевищує 20%. Значна частка енергоресурсів, що споживаються при виробництві чавуну в Україні, припадає на природний газ, тоді як у провідних країнах світу природний газ при його плавленні практично не використовується. Особливо енергоємним є мартенівське виробництво сталі; витрати енергоресурсів при цьому майже у 5 разів (а природного газу в 15 разів) більші, ніж при конвертерному виробництві сталі. Сьогодні, ще в Україні панують застарілі технології виплавки сталі і практично не застосовуються на українських підприємствах прогресивне електронно-променеве плавлення сталі та методи прямого відновлення залізних руд, які належать до п'ятого технологічного укладу.

Високі рівні використання електроенергії спостерігаються у сталеплавильному виробництві. У конвертерному виробництві високий рівень використання електроенергії пов'язані з безперервною роботою елгаустерів, в той час як у розвинених країнах елгаустери працюють лише у період продуву конвертеру.

Витрати природного газу у конвертерних цехах у 6 разів більші ніж на Заході. Близько 50% цього газу йде на опалення стаціонарних міксерів і підтримки робочого стану котлів-утилізаторів під час простою пічного обладнання. Перехід на мобільні міксери, впровадження технологічної дисципліни на виробництві і автоматизація газоходу дасть можливість ліквідувати надлишкове використання природного газу.

Зниження енергоємності можна домогтися за рахунок використання вторинних енергоресурсів металургійного виробництва - газоподібних відходів коксового, доменного і конвертерного виробництва. Склад цих газів залежить від сировини і технології основного виробництва. Найвищою теплотворною здатністю з технологічних газів відрізняється коксовий газ, найнижчою - доменний. При відведенні конвертерного газу без допалювання після охолодження і очищення його можна використати в якості палива, хімічної сировини, для підігрівання шихтових матеріалів конвертерної плавки, а також як відновник залізородної сировини. Застосування конвертерного газу в якості палива є одним з резервів економії паливно-енергетичних ресурсів.

У прокатному виробництві широко використовується витратна обжимна межа, а в експорті переважають напівфабрикати, при цьому частка продукції з високою доданою вартістю в експорті залишається не значною. Так у 2014-2015 рр. на експорт було поставлено відповідно 45% та 47% напівфабрикатів, відповідно від загального обсягу експорту металопрокату.[4 с.102] Деякі вітчизняні експерти припускають і надалі істотне зростання цієї цифри аж до 80%, що є вкрай негативною тенденцією. Весь світ розвиває металургію високих переділів, а сировину та заготовки для цього закуповує українські. Але, якщо поглянути на цю ситуацію з іншого боку, то напівфабрикатна спеціалізація української металургії допомагає виробникам пережити тривалу економічну кризу з відносно малими втратами. Таким чином, можна констатувати, що напівфабрикатне і сировинне спрямування будуть найбільш перспективними для нашого метало-експорту.

В умовах несприятливої динаміки інноваційного рівня виробництва вітчизняних металургійних підприємств, їх експортної орієнтації головним фактором, що впливає на основні фінансові та виробничі показники є ціни на світовому ринку на металопродукцію. За допомогою різних методів проведення аналізу можна сказати, що саме світові ціни значно впливають на такі показники як: обсяг випуску продукції, валовий і чистий прибуток, інвестиції в основний капітал, рівень заробітної плати працівників.

При низьких цінах на світовому ринку вітчизняні підприємства отримали деякі переваги порівняно з основними конкурентами, а саме: більш низькі ціни на сировину та енергоресурси, оплати праці та низьку питому вагу у структурі собівартості продукції.

В поточний момент ціни на світових ринках на металопродукцію знову знижуються в зв'язку з скороченням попиту і надлишком пропозиції, повторюючи в деякому сенсі події 2008-2009 років. У цій ситуації позиції вітчизняних підприємств виглядають більш вигідними порівняно з позиціями зарубіжних конкурентів за рахунок цінової переваги. Проте, вітчизняні підприємства при досить високих цінах на продукцію в попередні роки стрімко нарощували обсяги виробництва, не приділяючи особливої уваги переобладнання, модернізації і реконструкції виробничих потужностей, внаслідок чого технології застарівали, собівартість продукції зростала, а знос основних фондів збільшився до 70%.

Важливою причиною, яка знижує конкурентоспроможність вітчизняної металопродукції - низька продуктивність праці порівняно з іншими країнами. Так в Україні на виробництво однієї тони сталі витрачається 52,8 людино-години, в Росії – 38,1; а в Німеччині-16,8. [6 с. 31] У нашій країні виходячи з поточних обсягів виробництва, гірничо-металургійний комплекс міг би скоротити штат в середньому на 90 тис., що дало б можливість підвищити заробітну плату іншим працівникам. В Україні заробітна плата працівників металургійної галузі є однією з найнижчих у світі, поступаючись лише Китаю.

Однією з найважливіших проблем вітчизняних металургійних підприємств є високий рівень зносу основних виробничих фондів. За висновками фахівців в цілому галузь потребує близько \$25 млрд. капітальних інвестицій, оскільки доволі високий рівень зносу призводить до аварійних ситуацій на підприємствах, які негативно впливають на роботу галузі в цілому. Однак, починаючи з 2011 року почалася впроваджуватися широкомасштабна програма щодо залучення інвестицій у металургійну галузь. Так за 2017 рік освоєно 11,3 млрд. дол. капітальних інвестицій, що на 20% більше ніж у 2016 році. Основні капіталовкладення направлялись на завершення будівництва нових об'єктів, реконструкцію і модернізацію існуючих потужностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з проведеного аналізу можна сказати, що економічна криза лише поглибила основні проблеми вітчизняної металургійної галузі. Основними причинами, які знижують конкурентоспроможність вітчизняної металопродукції, є: залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури, застарілі технології виплавки сталі та виробництва прокату, низька продуктивність праці, надмірно висока чисельність персоналу, високий рівень зносу основних виробничих фондів, необхідність залучення значних інвестицій у металургійну галузь.

Але, слід відзначити, що підприємства металургійного комплексу мають також і конкурентні переваги:

- низькі питомі витрати на підтримку і модернізацію комплексу;
- наявність висококваліфікованих кадрів і власної сировини;
- невисокі витрати на виробництво продукції за рахунок використання дешевої робочої сили;
- незначні екологічні витрати.

З метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної металургійної продукції необхідно:

- динамічно модернізувати виробництво і перейти на випуск високотехнологічної продукції, що в свою чергу передбачає збільшення обсягу капітальних інвестицій у

технічне переозброєння підприємств; зокрема з метою зниження енерго і водоспоживання у конвертерному виробництві потрібно перейти на сухий спосіб очищення газу за рахунок встановлення електрофільтрів, впровадження технології вдуву пиловугільного палива, що дозволить зменшити питомі енергетичні витрати на 30% і відповідно знизити собівартість продукції;

- залучення обігових коштів, які дозволить спрямувати інвестиції в енерго- і ресурсозберігаючі технології та інновації; збільшити обсяги виробництва металопродукції орієнтовану на внутрішній ринок, при цьому необхідна взаємодія з такими галузями, як машинобудування та будівництво, які є основними споживача металопродукції;

- повністю відмовитися від використання мартенівських печей і перейти до використання киснево-конвертерних і електродугових печів, освоювати будівництво сучасних ливарно-прокатних модулів, що дозволить суттєво знизити техногенний вплив на навколишнє середовище. Також для зменшення шкідливого впливу на довкілля потрібно встановлювати водоочисне обладнання, обладнання для переробки відходів, встановлення фільтрів для скорочення шкідливих викидів в атмосферу. Для стимулювання встановлення очисного обладнання на металургійних підприємствах потрібно посилити законодавство у сфері встановлення допустимих норм шкідливих викидів та збільшити розмір штрафів за їх перевищення;

- зменшувати кількість працівників, з їх подальшою перекваліфікацією в інші галузі народного господарства; підвищення заробітної плати працівникам галузі, залучення високо кваліфікованих фахівців, забезпечення безпеки праці;

Отже, в цілому для того щоб наша країна позбулася статусу експортера напівфабрикатів металургійної галузі на світовому ринку потрібно впроваджувати всі вище перераховані вимоги. Лише після їх впровадження продукція вітчизняної металургії зможе бути достатньо конкурентоспроможною як на світовому так і на вітчизняному ринках.

Список використаної літератури

1. Інформаційне агенство УНІАН: Металургійні підприємства України станом на 2012 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/industry/737844-metpidpriemstva-oprilyudnili-zvitnist-za-2016-rik.html>; Informatsiine ahenstvo UNIAN: Metalurhiini pidpriemstva Ukrainy stanom na 2016 rik. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://economics.unian.ua/industry/737844-metpidpriemstva-oprilyudnili-zvitnist-za-2012-rik.html>.

2. Мазур В. Металургія України: стан, конкурентоспроможність, перспективи / Мазур В. // Дзеркало тижня. - 2012. - №8. - С. 5-6; Mazur V. Metalurhiia Ukrainy: stan, konkurentospromozhnist, perspektyvy / Mazur V. // Dzerkalo tyzhnia. - 2012. - №8. - S. 5-6.

3. Никифорова В. А. Особливості активного сценарію розвитку металургійної промисловості України / В.А. Никифорова // Механізм регулювання економіки. - 2009. - №1. – 183с; Nykyforova V. A. Osoblyvosti aktyvnoho stsenariiu rozvytku metalurhiinoi promyslovosti Ukrainy / V.A. Nykyforova // Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. - 2009. - №1. – 183s.

4. Пікус А.Ю. Металургійна галузь України: тенденції і перспективи / А.Ю.Пікус // Актуальні проблеми економіки – 2011-№4(118)-с.92-102.; Pikus A.Iu. Metalurhiina haluz Ukrainy: tendentsii i perspektyvy / A.Iu.Pikus // Aktualni problemy ekonomiky – 2011-№4(118)-s.92-102.;

5. Савчук С.И. Тенденции динамики цен в черной металлургии России и Украины как фактора конкурентоспособности / Постолов Е.М. Савчук С.И., Кошеленко В.О. // Экономика: проблемы теории и практики. - Днепропетровск: ДНУ, 2009. - Вып. 249, Т. III. - 708с; Savchuk S.I. Tendentsii dinamiki tsen v chernoy metallurgii Rossii i Ukrainy kak faktora konkurentosposobnosti / Postolov Ye.M. Savchuk S.I., Koshelenko V.O. // Ekonomika: problemy teorii i praktiki. - Dnepropetrovsk: DNU, 2009. - Vyp. 249, T. III. - 708s;

6. Савчук С.И. Тенденции развития черной металлургии Украины и конкурентоспособность предприятий отрасли / Савчук С.И., Постолов Е.М., Кошеленко В.О. // Вестник Хмельницкого университета. Т. 3. Экономические науки. № 4. - 2008. - С. 29-33; Savchuk S.I. Tendentsii razvitiya chernoy metallurgii Ukrainy i konkurentosposobnost predpriyatiy otrasli / Savchuk S.I., Postolov Ye.M., Koshelenko V.O. // Vestnik Khmel'nitskogo universiteta. T. 3. Ekonomicheskie nauki. № 4. - 2008. - S. 29-33.

7. Савчук С.И. Технологические сдвиги в черной металлургии России и Украины как индикатор конкурентоспособности предприятий отрасли / Савчук С.И. // Актуальные проблемы экономики. - 2009. - № 8 (98). - С. 39-52; Savchuk S.I. Tekhnologicheskie sdvigi v chernoy metallurgii Rossii i Ukrainy kak indikator konkurentosposobnosti predpriyatiy otrasli / Savchuk S.I. // Aktualnye problemy ekonomiki. - 2009. - № 8 (98). - S. 39-52;

8. Безперервний розлив сталі : монографія / Смирнов Олексій Миколайович [та ін.] ; О.М. Смирнов, В.Л. Пілюшенко, О.А. Мінаєв та ін. - Донецьк : ДонНТУ, 2004. - 267 с.; Bezperervnyi rozlyv stali : monohrafiia / Smyrnov Oleksii Mykolaiovych [ta in.] ; O.M. Smyrnov, V.L. Piliushenko, O.A. Minaiev ta in. - Donetsk : DonNTU, 2004. - 267 s

Стаття надійшла до редакції 19. 10. 2018.

M.J. Kramchaninova, S.E. Sevastyanov

WAYS TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN THE METALLURGICAL INDUSTRY OF UKRAINE

The article analyzes the current state of metallurgical industry in Ukraine. The importance of this branch for the further development of the Ukrainian economy is determined. The main problems of the metallurgical industry from the standpoint of different authors are considered. A number of factors that negatively influence the development of the metallurgical industry are studied. The main competitive advantages of domestic metallurgical enterprises in the world markets are revealed. The possibilities of further improvement of the activity of enterprises of the industry are considered. The problems of modernization of the metallurgical industry of Ukraine are analyzed in order to increase the competitiveness of metal products on the domestic and foreign commodity markets. Modern tendencies of further globalization are characterized by the growth of competition in world markets. Competitiveness of any enterprise is primarily determined by the innovative nature of its development. Metallurgy is one of the key industries in the country's economy. It is precisely this sector that provides industrial development in general. It is determined that energy intensity is one of the main factors that reduces the competitiveness of domestic metal products, because the energy efficiency issue is now particularly acute in our country. High levels of electricity use are observed in steelmaking. Reducing energy intensity can be achieved through the use of secondary energy resources of metallurgical production - gaseous waste coke, blast furnace and converter production. In conditions of unfavorable dynamics of the innovative level of production of domestic metallurgical enterprises, their export orientation as the main factor affecting the main financial and production indicators

are prices on the world market for metal products. With the help of various methods of conducting the analysis, it can be said that exactly world prices have a significant impact on the main performance indicators of enterprises. At low prices in the world market, domestic enterprises have some advantages over the main competitors. Low productivity in comparison with other countries also reduces the competitiveness of metallurgical enterprises. One of the most important problems of domestic metallurgical enterprises is the high level of deterioration of the main production assets. The main investments were directed at the completion of the construction of new facilities, reconstruction and modernization of existing capacities. The priorities of modernization connected with introduction of high-tech industries, reduction of energy intensity of production are investigated.

Keywords: *metallurgical branch, competitiveness, enterprise, converter shop, investments, factor.*

УДК 338.2

О.С. Ченуша

ДЕВІАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАФТОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті виокремлено п'ять груп ключових детермінантів для оцінювання економічної безпеки нафтопереробного підприємства в контексті компетентнісного підходу. Проведено девіаційний аналіз системи забезпечення економічної безпеки нафтопереробних підприємств. На основі розрахунку комплексного показника економічної безпеки визначено її рівень на досліджуваних нафтопереробних підприємств.

Ключові слова: *девіаційний аналіз, детермінанти, економічна безпека, компетентність, нафтопереробні підприємства.*

Постановка проблеми. Ситуація на вітчизняному ринку нафтопродуктів за останні 10 років характеризується структурними змінами у нафтопереробній промисловості у бік збільшення імпорту, зниження обсягів виробництва, посилення залежності вітчизняних ринків нафтопродуктів від зарубіжних виробників та, як наслідок, загострення загроз економічній безпеці (ЕБ) підприємствам нафтопереробної галузі та початком цінової війни між імпортерами нафтопродуктів в боротьбі за ринок України. Крім того, значне зниження диференціалів до світових котирувань нафтопродуктів запропонували як виробники білоруських нафтопродуктів, так і виробники Литви та Польщі. Оцінювання ЕБ підприємств нафтопереробної промисловості України в умовах такого нестабільного ринкового середовища дозволило визначити основні проблеми, що створюють зовнішні загрози для її забезпечення. При цьому важливо знати, наскільки і в якому напрямі змінився рівень ЕБ підприємств відповідно результатів управління її забезпеченістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних засад забезпечення ЕБ підприємств присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, Баранніка В., Гайфуллиної М. [1], Земляного М., Костомарової Е. [1], Ляшенко О. [4], Шевцова А. та інших. Проте, з огляду на те, що ЕБ як економічна категорія характеризується суперечливістю у трактуванні, а поняття «ЕБ підприємства» відрізняється широтою та неоднозначністю у визначеннях, то дослідження цього поняття не втрачає своєї актуальності. Складнішим завданням стає